ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Թեմա՝ Բառակազմությունը որպես կրտսեր դպրոցականի բառապաշարը հարստացնող միջոց

Ներկայացնող՝ Ռուզաննա Զուրաբյան

Երևան 2022

Բովանդակություն

Ներածություն.....3-4

Բառակազմության ուսուցման ձևերն ու մեթոդները տարրական դպրոցում - 5-6

Տարրական դասարաններում աշակերտի բառապաշարի հարստացման ձևերը

---------- 6

2.2. Տարրական դասարաններում աշակերտների բառապաշարի հարստացման մեր փորձից

---------- 7-12

Եզրակացություն.....13-14

Գրականության ցանկ.....15

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Թեմայի արդիականությունը:

Երեխայի խոսքի զարգացումը եղել և մնում է մայրենի լեզվի և տարրական օղակի հիմանական նպատակներից մեկը: Իսկ խոսքի զարգացման բաղադրիչներն են բառապաշարի հարստացումը և կապակցված խոսք կառուցելու կարողությունները: Առանց հարուստ ու գործուն բառապաշարի չի կարող լինել գեղեցիկ, պատկերավոր ու դիպուկ խոսք: Ահա թե ինչու ընտրված թեման միշտ էլ արդիական է:

Հետազոտության նպատակը տարրական դպրոցում բառապաշարի հարստացման և խոսքի զարգացման գործընթացի արդյունավետ մեթոդների և հնարների բացահայտումն է:

Հետազոտության օբյեկտը տարրական դասարաններում սովորողների բառապաշարի հարստացման գործընթացի արդյունավետությունն ապահովող մեթոդական համակարգն է:

Հետազոտության առարկան տարրական դասարաններում բառակազմության ուսուցման գործընթացն է՝ աշակերտների բառապաշարի հարստացմանը նպաստող հնարավորություններով:

Հետազոտության խնդիրներն են՝

1. բացահայտել բառակազմության ուսուցման դերը բառապաշարի հարստացման գործընթացում,

2. Վեր հանել բառակազմական կաղապարների կիրառման դերը բառապաշարի հարստացման գործում

3. Բացահայտել բառակազմական բաղադրիչների միջոցով բառիմաստի բացատրության դերը բառապաշարի հարստացման և խոսքի զարգացման գործընթացում:

Հետազոտության տեսական և գործնական նշանակությունը: Ուսումնասիրության մեջ կատարված տեսական և գործնական վերլուծությունները, դասակարգումները կարող են նպաստել կրտսեր դպրոցում մայրենի լեզվի դասերին բառա- պաշարի հարստացման գործընթացն առավել արդյունավետ և բազմազան կազմա- կերպելուն:

on ershare ent

Ուսուցումը երկկողմանի գործընթաց է՝ ուսուցչի սովորեցնելը և աշակերտի սովորելը: Ուստի ուսուցման մեթոդներն էլ ելնում են այս առանձնահատկությունից:

Բառակազմության ուսուցումը տարրական դպրոցում իրականացվում է վերլուծական-համադրական մեթոդով, համաձայն որի՝ լեզվական տարբեր թեմաների ուսուցման ժամանակ բացահայտվում են բառի, նրա կազմության, կրած փոփոխությունների օրինաչափությունները, նախադասության մեջ և խոսքում նրա ունեցած դերը:

Վերլուծությունը մտավոր աշխատանք է, զարգացնում է աշակերտի մտածողությունը: Յուրաքանչյուր վերլուծության պիտի հաջորդի գործնական աշխատանքը, որի ընթացքում աշակերտը պիտի խոսքի մեջ կիրառի իր սովորածը: Սրանցով են հարստանում աշակերտի տեսական ու գործնական գիտելիքները:

Վերլուծության օրինակը պետք է վերցնել գեղարվեստական գրականությունից, առածներից, թևավոր խոսքերից: Այն պիտի ոչ միայն բառակազմության մասին գիտելիքներ հաղորդի, այլև կրթի աշակերտի հոգին, դաստիարակի նրան մարդասիրական, հայրենասիրական զգացումներով, ճաշակ զարգացնի գեղեցիկ խոսքի նկատմամբ:

Համադրության միջոցով աշակերտը ճանաչում է բառի կազմությունը, բաղադրիչներով հմտանում է նոր բառեր կազմելու մեջ, իսկ այդ բառերով նախադասություններ կազմելով, շարադրություն գրելով՝ հարստացնում է իր բառապաշարը:

Այսպիսով վերլուծական-համադրական մեթոդը նպաստում է,որ աշակերտները լեզվական նյութը ընկալեն ոչ

մեխանիկորեն: Բառակազմական գիտելիքների ձեռքբերման գործընթացում աշակերտը վերլուծություն է կատարում, համեմատում է ուսումնասիրվող երևույթների և առարկաների ու գործողությունների անվանումները, դրանց միջև գտնում է ընդհանրություններ, տարբերություններ և որոշակի եզրակացությունների է հանգում, կատարում է պարզ դատողություններ: Այն ուղին, որն անցնում է աշակերտը, նրա մտավոր գործունեության ճանապարհի ինդուկցիոն հատվածն է՝ մասնակի, առանձին փաստերից դեպի ընդհանուր, ամփոփիչ հասկացությունը, դեպի եզրակացությունը տանող ընթացքը: Սակայն երբ կատարվել է եզրակացություն, ճանաչողության ուղին պիտի շարունակվի, որի համար աշակերտը պետք է անցնի մի նոր՝ այս անգամ արդեն ընդհանուրից դեպի մասնավորը գնացող ճանապարհ: Այդ հետադարձը դեդուկտիվ ուղին է:

Այսպիսով՝ ճանաչողության՝ ակտիվ-ստեղծագործական-որոնողական գործունեություն ծավալելիս աշակերտը անցնում է ինդուկցիա(մտահանգում, եզրակացություն)-դեդուկցիա(մասնավորեցում) ուղիով, որի ինդուկցիոն հատվածը վերլուծության փուլն է, իսկ դեդուկցիոն հատվածը՝ համադրման փուլը:

Տարրական դասարաններում աշակերտի բառապաշարի հարստացման ձևերը

Բառակազմական կաղապարները որպես բառաստեղծման միջոց

<<Բառակազմություն>> թեման ուսուցանվում է երկրորդ դասարանում. այն հետապնդում է ոչ միայն լեզվական գիտելիքների ուսուցման, ծանոթ բառերի հոմանիշների ու հականիշների հայտնաբերման, այլև բառակազմական հիմքի վրա նորանոր բառեր կազմելու և բառապաշարը հարստացնելու նպատակ: Այդ բառաստեղծումը հնարավորություն է ընձեռում երեխաներին կազմելու նոր բառեր, որի շնորհիվ նրանց համեմատաբար սահմանափակ բառապաշարը միանգամից բազմապատկվում է:

Երկրորդ դասարանի աշակերտներին արմատ, ածանց, ածանցավոր բառեր, նախածանց և վերջածանց հասկացություններին ծանոթացնելուց և գործնական կարողություններ ձևավորելուց հետո, մատուցվում են ածանցավոր և բարդ բառերի կազմության կաղապարները:

Ածանցավոր բառերը կազմվում են հետևյալ կաղապարներով՝ <<արմատ + ածանց>>, <<ածանց+արմատ>>, <<ածանց+արմատ+ածանց>>: Օրինակ՝ ընկուզենի, բանջարեղեն, դժգոհ, անօգուտ, դժգոհություն, անտեսանելի և այլն:

Բարդ բառերը կազմվում են հետևյալ կաղապարներով՝ <<արմատ+արմատ>>, <<արմատ+հոդակապ+արմատ>>: Օրինակ՝ հորեղբայր, ծաղկաման, ծովափ, սեղա- նատուն, մարդասեր, օրավարձ, լուսաբաց և այլն:

Բարդ ածանցավոր բառերը կազմվում են <<արմատ+արմատ+ածանց>>, <<ածանց+արմատ+արմատ>> կաղապարներով: Օրինակ՝ ծովափնյա, դասընկերուհի,ձկնորսական, ենթավերնագիր, անհյուրասեր և այլն:

Այս կաղապարները բացատրելուն և սովորեցնելուն զուգընթաց՝ կատարվում են համապատասխան վարժություններ, որպեսզի ձեռք բերված գիտելիքները վերած- վեն կարողությունների ու հմտությունների:

Վարժությունները լինում են համադրական և վերլուծական: Համադրական վարժությունների կատարման համար տրվում է բառային նյութ՝ պարզ բառեր կամ բառարմատներ ու ածանցներ, և պահանջվում դրանց համադրումից նոր բառեր կազմել: Դրա համար աշակերտները պետք է կարողանան ինքնուրույնաբար ընտրել այն բառերն ու ածանցները, որոնց միավորումից կարող են նոր բառ կազմել, որոշել, թե տարբեր արմատները միավորելու համար ո՛ր եղանակին դիմեն՝ բառերը պարզապես միացնելու՞, թե՞ դրանց միջև հոդակապ դնելու, ենթարկե՞ն որոշակի հնչյունափոխության, թե՞ ոչ:

Բառաստեղծման այս աշխատանքը ամրապնդելու համար կարելի է լեզվական խաղեր կազմակերպել: Ահա խաղ-մրցույթի վերածված վարժության արդյունքը երկրորդ դասարանում. տնակ, տնային, տնամերձ, անտուն, տնետուն, գրատուն, մանկատուն, առանձնատուն, ջրափոս, անջուր, ջրային, ջրհեղեղ, ջրաման, ջրաներկ, ջրասույզ, ջրախեղդ, աղաջուր, ցեխաջուր, ջրանցք, ջրաչափ, անձրևաջուր և այլն տունև ջուր արմատներով:

Եթե քար բառով երեխան կարողանում է կազմել քարե, քարտաշ, քարքարոտ, քարայծ բառերը, ուսուցիչն էլ կարող է ավելացնել քարաշեն, քարեղեն, քարաժայռ,, քարհատ և այլ բառեր՝ բացատրելով կազմությունն ու իմաստը՝ պահանջելով գոր- ծածել նախադասության, խոսքի մեջ: Այսպիսով՝ ոչ գործուն բառապաշարից տաս- նյակ բառեր գործուն են դառնում:

Վերլուծական տիպի վարժությունները ևս նպաստում են բառապաշարի հարստացմանը:

Վերլուծական վարժություններում պահանջվում է ցույց տալ կամ գծիկով անջատել առաջադրված բառերի արմատները, առանձնացնել ածանցները, գտնել բարդ բառերի բաղադրիչները և դրանցով նոր բառեր կազմել, առանձնացնել հոդակապով ու անհոդակապ բառերը և այլն:

Նշելով այդ բառերի արմատներն ու ածանցները և ճանաչելով դրանք՝ հետագա վարժությունների ընթացքում աշակերտները կարող են նոր բառեր կազմել՝ աստղ, նավ, առագաստ, ուղիղ, թիռ, հեռու, ցույց և այլ արմատներով՝ այս անգամ էլ համադրելով վերլուծածը:

Այսպես, աշակերտը 2-րդ դասարանում տեսական ու գործնական որոշ գիտելիքներ ձեռք բերելով արմատի և ածանցի, բարդ ու ածանցավոր բառերի կազմության մասին՝ կարողանում է բառը բացատրել նաև բառակազմական վեր-

լուծության միջոցով: Երբ երեխան սովորում է բառը տարրալուծել՝ գտնել արմա- տը, ածանցը և այդ բաղադրիչներով բառեր կազմել, զգալիորեն ընդլայնվում է նրա պասիվ բառապաշարը. նա կարողանում է կազմել նոր բառեր: Այդ բառաստեղծումն ուրախացնում է երեխային, և նա հետաքրքրությամբ է կատարում նման աշխատանքներ:

Բառապաշարի հարստացման տեսակետից մեծ դեր ունեն գոյականակերտ ածանցներով կատարվող վարժությունները: Ուսուցիչը կարող է ծանոթ ածական-ներից, դերանուններից համապատասխան վերացական գոյականներ կազմել տալ [22, էջ 59]:

Գոյականակազմությունը կատարվում է ածանցմամբ, բարդությամբ, նա-յած թե նրա հիմքում բառակազմական ո՛ր տարրն է ընկած, տարբերում են՝ ան-վանակազմ գոյականներ, որոնք կազմվում են այլ գոյականներից դպիր>դպրոց, հուն>հնոց, ածականներից՝ հիվանդանոց, խաղաղություն, ուրախություն, թվա-կաններից՝ եռյակ, քառյակ, հարյուրյակ, բայահիմքերից՝ փրկանք, լուծում, վազք, գալուստ, բնաձայնական գոյականներ՝ թրխկոց, չրխկոց, բզզոց:

Այսպիսով, բառակազմական կաղապարների կիրառումը բառակազմու-թյան ուսուցման ընթացքում դասընթացի կարևորագույն բաղադրիչներից է, որը ուսուցիչը կարող է բավական հաջողությամբ զուգակցել բառակազմության ու-սուցման այլ ձևերի հետ:

Ա.Քյուրքչյանի և Լ.Տեր-Գրիգորյանի «Աշխատի՛ր դասարանում 2» երկրորդ դասարանի տետրում տրվում է տեքստ և հանձնարարվում է ընթերցել ու դուրս գրել նույն արմատն ունեցող բառերը, նշել դրանց ընդհանուր արմատները: Իսկ առաջադրանքի երկրորդ մասով առաջարկվում է փոխված արմատների դիմաց գրել դրանց չփոխված ձևերը: Օրինակ՝

փշիկ-փշոտ (փուշ),

ձյունոտ-ձյունե(ձյուն)

փայլիկներ-փայլուն(փայլ)

զարդարել-զարդարանքներ(զարդ)

Այս վարժության շնորհիվ երեխաների մոտ միաժամանակ զարգանում են բառակազմական կարողությունները, տրամաբանությունն է զարգանում և, վերջի-վերջո, բառապաշարն է հարստանում:

Այսպես, ածանցավոր և բարդ բառերի ուսուցման մեջ կարևորվում են դրանց իմաստների բառակազմական բացատրությունները և նման կարողության ձևավո-րումը. մի կողմից ուսուցանվում է բարդ բառերի կազմությունը այն բաղադրող արմատներով բացատրելը, մյուս կողմից՝ ածանցավոր կամ բարդ բառեր նման բացատրությունների միջոցով կազմելը: Օրինակ՝

+ Բարդ բառով ասա՛, թե ինչպես կարելի է անվանել՝

ատամ բուժողին -

ատամնաբույժքար տաշողին -

քարտաշ

դաշնամուր նվագողին - դաշնակահար

կոշիկ կարողին - կոշկակար

կատակ սիրողին - կատակասեր

Արդյունքում երեխաները այդ բառակապկցությունները անվանում են մեկ բառով և սովորում են բառ կազմել իմաստային կաղապարով:

Երկրորդ դասարանի տետրերում առկա են մի շարք վարժություններ, որոնք վերաբերվում են բառիմաստի բացատրությանը: Օրինակ՝ տրվում է բարդ բառերի շարք և առաջարկվում է տալ բացատրություն յուրաքանչյուր բառին.

մտրակաձև - մտրակի ձև

ունեցող,սարալանջ - սարի լանջ,

ծաղկաման - ծաղիկի աման,

ծաղկեփունջ - ծաղիկների փունջ

+ Հետևյալ բառակապակցություններն ասա՛ բարդ կամ ածանցավոր բառերով և գրի՛ր.

ձյունով ծածկված - ձյունածածկ

խելք չունեցող -
արագ հոսող -
հյութով առատ -
թթի ծառ - հունձ
անող - զգույշ
չեղող -

Երեխաներին հանձնարարվում է բարդ բառերը կազմել ըստ բաղադրիչ արմատների: Սա մի կողմից արմատները գտնելու, մյուս կողմից՝ բառերը բացատրելու կարողությունների ձևավորմանն ու կատարելագործմանն է ուղղված, ինչը մեծապես նպաստում է բառակազմական վերլուծություն կատարելու կարողությունների և հմտությունների ձևավորմանն ու զարգացմանը:

Այսպիսով՝ «Բառակազմություն» թեմայի ուսուցումը հետապնդում է բառակազմական միջոցների ուսուցման , նոր բառեր կազմելու և բառապաշարը հարստացնելու նպատակ:

on ersh are ent

Եզրակացություն

Ամփոփելով հետազոտական աշխատանքում մեր կողմից ներկայացված տեսական ու գործնական նյութը՝մենք եկել ենք մի շարք եզրահանգումների, մասնավորապես.

Բառակազմության ուսուցումը երկրորդ դասարանում մեծապես նպաստում է աշակերտի ակտիվ և պասիվ բառապաշարի հարստացմանը

Բառակազմության ուսուցումը նպաստում է երեխայի լեզվամտածողության ձևավորմանը, զարգացնում է տրամաբանությունը:

Կատարված աշխատանքի արդյունքում հանգել ենք հետևյալ եզրակացություններին՝

1. բառակազմության ուսուցումը բառապաշարի հարստացման և խոսքի զարգացման կարևոր միջոց է.
2. բառակազմական վերլուծությունը և բառակազմական միավորների ուսուցումը և բառակազմական կաղապարների գործածությունը կարևոր դեր են կատարում բառիմաստի ընկալման և բառեր կազմելու կարողությունների ձևավորման վրա՝ դառնալով բառապաշարի հարստացման հիմք.
3. բառապաշարի ուսուցման ժամանակ հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել բառիմաստը բառի բաղադրիչներով բացատրելու վարժություններին. դրանք ոչ միայն սովորեցնում են բառիմաստն ինքնուրույն բացատրել, այլև հիմք են հանդիսանում բառաստեղծման աշխատանքների համար.
4. բառապաշարի հարստացման գործընթացում կարևորագույն փուլ է համարվում բառի շարահյուսական գործածությունը. այն նպաստում է բառը խոսքում

կիրառելու կարողությունների ձևավորմանը, ինչը բառը ակտիվ բառապաշարներմուծելու համար պարտադիր պայման է:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Աբրահամյան Ս., Ժամանակակից գրական հայերեն, Եր., 1981, 418 էջ:
2. Ավագյան Վ., Բառագիտության ուսուցումը դպրոցում, Եր., <<Լույս>>, 1989:
3. Բալայան Ա., Մայրենի լեզվի դասերին կիրառվող մեթոդների ընտրության հարցի շուրջ, Նախաշավիղ, 2007:
4. Գալստյան Ա., Խարազյան Ռ., Բալայան Ա., Հայոց լեզվի հարցարանների ժողովածու, Եր., էդիթ Պրինտ, 2009:
5. Գալստյան Ա., Խարազյան Ռ., Ավագյան Լ., Բալայան Ա., Գիրք-տետր 1, Եր., էդիթ Պրինտ, 2009:
6. Գալստյան Ա., Խարազյան Ռ., Ավագյան Լ., Բալայան Ա., Գիրք-տետր 2, Եր., էդիտ Պրինտ, 2009:
7. Գալստյան Ա., Խարազյան Ռ., Ավագյան Լ., Բալայան Ա., Ինքնուրույն ընթերցանության նյութեր 2, Եր., էդիտ Պրինտ, 2009:
8. Գյուլամիրյան Ձ., Հայոց լեզվի տարրական ուսուցման մեթոդիկա, Եր., <<Զանգակ-97>>, 2009, 352 էջ:
9. Գյուլամիրյան Ձ., Կարդալու կարողությունների և խոսքի զարգացումը տարրական դասարաններում, Եր., <<Լույս>>, 1998:
10. Գյուլամիրյան Ձ., Խաղալով սովորենք, Եր. 2009,<<Զանգակ-97>>,2009, 79 էջ:
11. Գյուլամիրյան Ձ., <<Զանգակ>> այբբենարանի մեթոդական ուղեցույց, Եր. <<Զանգակ-97>>, 2003:
12. Գյուլամիրյան Ձ., Գրական ստեղծագործությունների ընկալման մեթոդիկայի առանցքային խնդիրները տարրական դասարաններում, <<Մանկական միտք>>, 2001, թիվ 2.4